

**Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Кафедра обліку і аудиту**

**Лекції
з дисципліни
“ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА”**

**Розроблено:
д.е.н. професор Баланюк І.Ф.,
к.е.н., доцент Шеленко Д.І.**

Івано-Франківськ 2013

Тема 1. Нормативні та методологічні засади формування облікової політики підприємств

1.1. Сутність та законодавче регламентування облікової політики

1.2. Принципи, методи та процедури бухгалтерського обліку в системі облікової політики

1.3. Мета, завдання та предмет облікової політики

1.4. Суб'єкти та рівні регулювання облікової політики

1.1. Сутність та законодавче регламентування облікової політики

Відповідно до Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” від 16 липня 1999 р. № 996-XIV законодавчо закріплений термін “облікова політика”, як сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності. Облікова політика виступає важливим інструментом формування фінансової звітності та обов’язковим елементом фінансового обліку.

Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" (ст. 8 п. 5) передбачено, що підприємство самостійно визначає за погодженням з власником (власниками) або уповноваженим ним органом (посадовою особою) відповідно до установчих документів облікову політику підприємства.

У (ст. 8 п. 3) зазначеного Закону відповідальність за організацію бухгалтерського обліку та забезпечення фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій у первинних документах, збереження оброблених документів, реєстрів і звітності протягом встановленого строку, але не менше трьох років, несе власник (посадова особа), який здійснює керівництво підприємством.

Керівник підприємства зобов'язаний створити необхідні умови для правильного ведення бухгалтерського обліку, забезпечити виконання всіма підрозділами, службами та працівниками правомірних вимог щодо додержання по-

рядку оформлення та подання до обліку первинних документів.

Облікову політику підприємство визначає в особі його керівника та головного бухгалтера. Головний бухгалтер, або особа, на яку покладено ведення обліку, забезпечує його відповідно до вибраної облікової політики.

Підприємство самостійно обирає одну з таких форм ведення бухгалтерського обліку:

- включення до штату підприємства посади бухгалтера або створення бухгалтерської служби на чолі з головним бухгалтером;
- користування послугами спеціаліста з бухгалтерського обліку, зареєстрованого як підприємець, котрий здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи;
- ведення на договірних засадах бухгалтерського обліку централізованою бухгалтерією або аудиторською фірмою;
- самостійне ведення бухгалтерського обліку та складання звітності безпосередньо власником або керівником підприємства.

В умовах ринкової економіки *облікова політика дає змогу реалізувати економічну свободу підприємства.*

Відповідно до ст. 8 Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" підприємство самостійно:

- визначає свою облікову політику;
- обирає форму бухгалтерського обліку;
- розробляє систему і форми управлінського обліку, звітності та контролю господарських операцій;
- визначає права працівників на підписання бухгалтерських документів;
- затверджує правила документообігу і технологію оброблення облікової інформації, додаткову систему рахунків і реєстрів аналітичного обліку;
- може виділяти на окремий баланс філії, представництва, відділення та інші підрозділи, які зобов'язані вести бухгалтерський облік з подальшим включенням їх показників до фінансової звітності підприємства;
- визначає доцільність застосування міжнародних стандартів.

Відповідно до П(С)БО 6, п. 9 "Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах" визначено **порядок зміни облікової політики підприємства**. Передбачено такі причини, які зумовлюють зміну облікової політики.

По перше, зміна вимог статуту підприємства (зміна форми власності, виду діяльності, реструктуризація підприємства тощо).

По-друге, зміни вимог органу, який затверджує Положення (стандарти) бухгалтерського обліку, тобто внесення поправок до чинних стандартів бухгалтерського обліку або прийняття нових.

По-третє, зміни, які забезпечать більш достовірне і повне відображення подій або операцій у фінансовій звітності підприємства.

1.2. Принципи, методи та процедури бухгалтерського обліку в системі облікової політики

Закон "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" визначає облікову політику як сукупність **принципів, методів і процедур**, які використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності. Тому зміст облікової політики становлять три складові, які по-різному реалізуються на рівнях регулювання облікової політики.

Перша з них це принципи. У п. 3 НП(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" подано таке визначення принципу бухгалтерського обліку: це правило, яким слід керуватися при вимірюванні, оцінці та реєстрації господарських операцій і при відображенні їх результатів у фінансовій звітності.

Принципи єдині й обов'язкові до використання всіма суб'єктами підприємницької діяльності.

Під час формування облікової політики підприємства необхідно керуватися принципами (ст. 4 Закону України про б.о. та ф. з.), (п. 6.1 НП(С) БО):

- 1. обачності;
- 2. повного висвітлення;
- 3. автономності;

- 4. послідовності;
- 5. безперервності діяльності;
- 6. нарахування і відповідності доходів і витрат;
- 7. превалювання сутності над формою;
- 8. історичної (фактичної) собівартості.
- 9. єдиного грошового вимірника;
- 10. періодичності;

1. Принцип обачності полягає у тому, що методи оцінки, які застосовуються в бухгалтерському обліку, повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства.

2. Принцип повного висвітлення визначає, що фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки операцій та подій, яка може вплинути на рішення, що приймаються на її основі.

3. Принцип автономності вимагає розглядати кожне підприємство як юридичну особу, відокремлену від її власників, у зв'язку з чим особисте майно та зобов'язання власників не повинні відображатися у фінансовій звітності.

4. Принцип послідовності передбачає постійність застосування облікової політики, що впливає з вимоги порівняння звітної інформації. Зміни облікової політики повинні відбуватися відповідно до вимог законодавства, які регламентовані П(С)БО 6 "Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах".

5. Принцип безперервності полягає в тому, що оцінка активів і зобов'язань підприємства здійснюється на основі припущення, що його діяльність буде тривати надалі. Такий принцип дає змогу логічно і послідовно реалізувати концепції збереження і збільшення капіталу, визначити єдиний підхід до політики амортизації.

6. Принцип нарахування та відповідності доходів і витрат передбачає необхідність порівняння доходів звітного періоду з витратами, здійсненими для отримання цих доходів для визначення фінансового результату.

7. Принцип превалювання сутності над формою полягає в тому, що облік операцій і відображення їх у звітності слід здійснювати відповідно до їх

економічної сутності, а не лише на основі юридичної форми.

8. Принцип історичної (фактичної) собівартості стосується формування оцінки, яка суттєво впливає на показники фінансової звітності. Він передбачає використання як основної оцінки активів під час формування показників фінансової звітності вартості їх виробництва та придбання.

9. Принцип єдиного грошового вимірника, ґрунтується на вимірюванні та узагальненні всіх операцій підприємства під час формування його фінансової звітності в єдиній грошовій одиниці.

10. Принцип періодичності допускає розподіл діяльності підприємства на певні періоди часу з метою складання фінансової звітності.

Другою складовою облікової політики, відповідно до Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", є **методи обліку**, способи та прийоми, що дають змогу здійснювати оцінку ресурсів, ведення рахунків обліку, порядок нарахування амортизації, визначення обсягу реалізації, доходів, витрат, фінансових результатів тощо. – методи амортизації основних засобів;

– вартісна мережа для віднесення матеріальних активів до малоцінних необоротних активів;

– методи нарахування амортизації малоцінних необоротних активів;

– методи нарахування амортизації і строки використання нематеріальних активів;

– що вважати одиницею запасів: найменування чи однорідну групу (вид);

– методи оцінки вибуття запасів;

– порядок обліку транспортно-заготівельних витрат;

– порядок переоцінки запасів;

– методи визначення резерву сумнівних боргів;

– методи оцінки ступеня завершеності операції з надання послуг;

– порядок формування резервів для забезпечення майбутніх витрат і платежів;

– методи формування історичної вартості активів;

- формування собівартості продукції (робіт, послуг). Перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції;
- база розподілу загальновиробничих витрат і порядок оцінки залишків незавершеного виробництва;
- перелік і склад змінних і постійних загальновиробничих витрат;
- методи обліку витрат виробництва (нормативний, позамовний, попередільний)тощо.

Методи ведення обліку регламентуються на рівні держави двома підходами. Перший допускає лише єдино можливий варіант, другий – передбачає альтернативи. В цьому випадку облікова політика на рівні підприємства повинна включати обґрунтування та вибір альтернативних варіантів, оптимальних для цього підприємства.

Методологічні засади облікової політики регламентуються на рівні держави національними стандартами ведення бухгалтерського обліку. Відповідно до ст. 1 Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” **Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку** – це нормативно-правовий акт, затверджений центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики, що визначає принципи та методи ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, що не суперечать міжнародним стандартам.

У табл. 1.1 (додаток 1) представлено регламентування облікової політики національними стандартами бухгалтерського обліку.

Третя складова облікової політики відповідно до Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" – **процедури**. Вона стосується технології оброблення даних та організації бухгалтерського обліку. Процедурні питання можуть визначатися на державному рівні як єдино дозволений варіант (форми первинних документів, перелік та склад фінансової та статистичної звітності, організація матеріальної відповідальності тощо) або як альтернативні варіанти:

- суб'єкт ведення обліку на підприємстві (керівник, бухгалтерська служ-

ба, аудиторська чи консалтингова служба, приватний підприємець);

- тип організаційної структури бухгалтерської служби (лінійна, лінійно-функціональна, програмно-цільова);

- форма ведення бухгалтерського обліку (меморіально-ордерна, журнально-ордерна, автоматизована, спрощена).

Проте часто процедурні питання визначаються особливостями та специфікою підприємства і тому регламентуються на рівні підприємства. До таких процедурних питань належать:

- робочий план рахунків;
- порядок організації матеріальної відповідальності;
- перелік та склад внутрішньої звітності;
- перелік осіб, які мають право підпису документів;
- порядок документообігу;
- порядок ведення управлінського обліку;
- форми внутрішньої звітності;
- технологія оброблення облікової інформації;
- склад інвентаризаційної комісії;
- організація ведення податкового обліку;
- склад інвентаризаційної комісії, періодичність і порядок її проведення;
- організація ведення податкового обліку;
- форми додаткових облікових документів, необхідні для накопичення та опрацювання інформації з урахуванням особливостей підприємства;
- посадові особи, відповідальні за якісне і своєчасне складання й подання фінансової, статистичної, податкової звітності тощо.

Основним документом, який регламентує облікову політику на рівні підприємства, є наказ про облікову політику або інший документ. Цим документом затверджуються методологія та організація ведення обліку на підприємстві.

1.3. Мета, завдання та предмет облікової політики

Облікова політика, як діяльність людей з управління обліком, повинна включати три складові: предмет, суб'єкт, метод.

Умовою ефективного формування облікової політики є мета, для реалізації якої вона здійснюється.

Метою формування облікової політики в найзагальнішому вигляді має бути одержання максимального сумарного ефекту від діяльності підприємств.

Мета діяльності підприємств досягається шляхом вирішення завдань. Основним завданням облікової політики стосовно фінансового обліку забезпечення єдиних вимог формування фінансової звітності і нормативів фінансових коефіцієнтів з метою досягнення максимальної привабливості для інвесторів; стосовно управлінського обліку – формування раціональної системи інформаційного забезпечення для прийняття управлінських рішень; стосовно податкового обліку – оптимізація оподаткування.

Для організації процесу формування облікової політики необхідно визначити складові предмета облікової політики. Облікова політика повинна охоплювати *теорію, методологію, технологію, організацію обліку*.

Теорія облікової політики включає принципи обліку, наукові положення, побудова інформаційної системи, визначення предмета обліку, методів збирання й оброблення даних.

Методологія обліку передбачає процедури отримання первинних даних, оцінки ресурсів, ведення рахунків, нарахування амортизації, обліку ремонтів, визначення обсягу реалізації, доходів, фінансових результатів тощо.

Технологія оброблення даних включає: план рахунків; форми обліку; рух документів; організацію внутрішнього контролю; порядок ведення реєстрів, відомостей, проведення інвентаризації; складання звітів.

Організація обліку передбачає визначення структури бухгалтерії, централізовану та децентралізовану системи оброблення даних, розроблення робочих інструкцій для працівників бухгалтерії, графіків документообігу, внутрішніх стандартів, комунікаційні зв'язки бухгалтерії з іншими відділами та службами.

1.4. Суб'єкти та рівні регулювання облікової політики

Діяльність, що становить зміст облікової політики, здійснюється певними суб'єктами. Виокремлюється *три рівні суб'єктів облікової політики: державний, галузевий (відомчий), локальний (підприємства).*

Суб'єкт здійснює вплив на об'єкт шляхом реалізації функції, яку він виконує. У процесі формування облікової політики на різних рівнях домінують різні функції управління: регулювання на державному рівні; аналіз на галузевому (відомчому) рівні; організація на рівні підприємства.

Облікова політика, крім мети, суб'єкта, об'єкта, повинна включати певні інструменти, важелі, які забезпечують документальне, правове оформлення управлінської дії. *Інструменти облікової політики* – це закони, стандарти, накази, положення, інструкції, методичні розробки та рекомендації, інші внутрішні регламенти підприємства. При цьому на різних рівнях використовують різні інструменти облікової політики (*Додаток 1, табл. 2*).

Зміст діяльності з формування облікової політики різних рівнів, основні проблеми, пов'язані з формуванням облікової політики, та можливі шляхи їх вирішення стосовно теорії, методології, технології та організації бухгалтерської служби наведені у (*Додаток 1 табл. 3*).

Державний рівень регулювання облікової політики визначає:

- теоретичні засади регламентації бухгалтерського обліку та принципів ведення обліку,
- методологічні підходи до оцінки та процедур ведення обліку під час формування фінансової звітності;
- окремі елементи технології та організації ведення обліку.

Відпрацювання облікової політики на державному рівні розпочалося з початком реформування бухгалтерського обліку в Україні відповідно до програми реформування, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 1998 р. №1706.

Нині в чинному законодавстві визначено підходи до регламентування обліку, сформульовано принципи ведення обліку та фінансової звітності, законо-

давчо закріплено елементи технології облікового процесу (інвентаризація, документування, форми ведення обліку). Розроблено та затверджено наказами Міністерства фінансів України 34 національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, які відповідають міжнародним стандартам, враховують правові норми провадження підприємницької діяльності.

Проте процес глобалізації світової економіки, необхідність посилення захисту прав інвесторів та забезпечення прозорості міжнародних ринків капіталу зумовили нові вимоги до формування інформаційної бази підприємств. У зв'язку з розвитком міжнародного співробітництва, залученням іноземних інвестицій в економіку України, виходом вітчизняних підприємств на міжнародні ринки капіталу необхідне подальше реформування системи бухгалтерського обліку у напрямі реалізації вимог Закону України "Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу".

З цією метою Кабінетом Міністрів України схвалено "Стратегію застосування міжнародних стандартів фінансової звітності" від 24 жовтня 2007 р. № 911-р, яка передбачає удосконалення державного регулювання у сфері бухгалтерського обліку з метою методичного та організаційного забезпечення застосування національних і міжнародних стандартів та єдиних методологічних засад ведення обліку всіма суб'єктами господарювання.

Локальний (рівень підприємств) регулювання облікової політики.

Трактування облікової політики як інструменту управління бухгалтерським обліком дає можливість визначити, що облікова політика на рівні підприємства повинна включати:

- методологічні питання, а саме: вибір методів оцінки та ведення обліку з альтернатив, дозволених законодавством під час формування фінансової звітності; розроблення методики ведення внутрішньогосподарського обліку та внутрішньої звітності; вибір систем оподаткування та елементів облікової політики, що впливають на податкові платежі;

- організацію технології ведення облікового процесу на підприємстві;

- організацію роботи бухгалтерської служби підприємства.

Розроблення ефективної облікової політики вимагає зусиль фахівців та залучення відповідних ресурсів. На практиці формуванням облікової політики підприємства в переважній більшості займається бухгалтерія. Однак є проблеми з формування облікової політики. Основними причинами незадовільної роботи з формування ефективної облікової політики на практиці, є:

- неналежний потенціал у складі бухгалтерської служби особливо малих та середніх підприємств;
- незацікавленість працівників бухгалтерської служби, оскільки збільшується обсяг робіт;
- недостатній рівень економічної освіти спеціалістів, які не розуміють можливостей впливу облікових інструментів на діяльність підприємства.

Галузевий (відомчий) рівень облікової політики

Для ефективного управління бухгалтерським обліком є структури, які займаються розробленням інструментарію та методичного забезпечення формування облікової політики підприємства. До них належать є галузеві міністерства, відомства, асоціації підприємств, науково-дослідні установи.

Діяльність з формування облікової політики галузевого рівня повинна включати: аналіз законодавства з регламентування обліку, галузевих особливостей, практики ведення обліку, розроблення рекомендацій стосовно:

- методики формування облікової політики підприємства;
- обґрунтування окремих елементів облікової політики та їх складових;
- впливу елементів облікової політики та альтернативних варіантів їх обліку на основні показники діяльності, оптимізацію оподаткування тощо;
- тестування показників діяльності, економічної політики та стратегії підприємств для визначення цілей облікової політики підприємства і критеріїв вибору альтернативних варіантів;
- галузевих особливостей застосування НП(С)БО.

Облікова політика – це сукупність дій з формування методичних прийомів, способів і процедур організації і ведення обліку, який відповідає особливостям діяльності підприємства, інтересам його власника.

Облікова політика

Таблиця 1

Принципи бухгалтерського обліку

Обачність; повне висвітлення; автономність; послідовність; безперервність; нарахування і відповідність доходів і витрат; превалювання сутності над формою; історична (фактична) собівартість; єдиний грошовий вимірник; періодичність.

Методи бухгалтерського обліку

- методи амортизації основних засобів;
- вартісна мережа для віднесення матеріальних активів до малоцінних необоротних активів;
- методи нарахування амортизації малоцінних необоротних активів;
- методи нарахування амортизації і строки використання нематеріальних активів;
- що вважати одиницею запасів: найменування чи однорідну групу (вид);
- методи оцінки вибуття запасів;
- порядок обліку транспортно-заготівельних витрат;
- порядок переоцінки запасів;
- методи визначення резерву сумнівних боргів;
- методи оцінки ступеня завершеності операції з надання послуг;
- порядок формування резервів для забезпечення майбутніх витрат і платежів;
- методи формування історичної вартості активів;
- формування собівартості продукції (робіт, послуг). Перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції;
- база розподілу загальновиробничих витрат і порядок оцінки залишків незавершеного виробництва;
- перелік і склад змінних і постійних загальновиробничих витрат;
- методи обліку витрат виробництва (нормативний, позамовний, попередільний) тощо.

Процедури складання звітності

- суб'єкт ведення облік на підприємстві (керівник, бухгалтерська служба, аудиторська фірма чи консалтингова служба, приватний підприємець);
- тип організаційної структури бухгалтерської служби (лінійна, лінійно-функціональна, програмно-цільова);
- форма ведення обліку (меморіально-ордерна, журнально-ордерна, автоматизована, спрощена);
- робочий план рахунків;
- порядок організації матеріальної відповідальності на підприємстві;
- перелік та склад внутрішньої звітності;
- перелік осіб, які мають право підпису документів;
- порядок документообігу;
- порядок ведення управлінського обліку;
- форми внутрішньої звітності;
- технологія обробки облікової інформації;
- склад інвентаризаційної комісії, періодичність і порядок її проведення;
- організація ведення податкового обліку;
- форми додаткових облікових документів, необхідні для накопичення та опрацювання інформації з урахуванням особливостей підприємства;
- посадові особи, відповідальні за якісне і своєчасне складання й подання фінансової, статистичної, податкової звітності тощо.